

DEÁK FERENC

Egy vidéki Államférfi

(BÉLA K. KIRÁLY: Ferenc Deák,
Boston, Twayne-Publishers, 1975. 243 oldal, egy kép és egy térkép)

1976. március 27. • MENORA

Nyugaton Magyarországról, a magyarokról, értékeikről, múltjukról még mindig keveset tudnak, azt is felszínesen, pontatlanul. Többnyire klisékben gondolkodnak rólunk gyakran szakkörökben is, hibáink, erényeink érzékeny mérlege inkább az előbbiekre billen. A sokévtizedes betedegzettséget, kialakult, vagy inkább kialakított előítéleteket még modern történelmünk olyan jelentős, példás eseményei is csak részben és átmenetileg oszlatják el, mint az 56-os forradalom.

A rólunk alkotott nyugati kép előnyös megváltoztatásához biztosan hozzájárul Király Bélának, a brooklyni egyetem történész professzorának nemrég megjelent, színvonalas munkája.

DEÁK FERENC

A könyv Deák Ferenc életét, pályafutását öleli fel, egyúttal részletesen megismeretve az angolnyelvű olvasóval a múlt század Dunamedencéjének politikai, társadalmi eseményeit, azok háttérét, összefüggéseit. A szerző időrendben taglalja az eseményeket, Deák négy évtizedes pályafutásának valamennyi eseményét, fordulatát, a szükséges, alapos háttérrel. A könyvön végigvonuló alapgondolat az, hogy a haza bölcse kora fiatalságától késő öregségéig következetesen megmaradt alkotmánytisztelő, rugalmas, ugyanakkor az alapelvekből sosem engedő, dinasztiahűséggel párosult, liberális reformernek.

A könyv elején megismer-

kedünk a közepnemési Deák családfájával, az 1660-as években nemességet szerző familia kiemelkedőbb tagjaival. A zalaí dzsentri ősök utóda 1803-ban látta meg a napvilágot Söjtörön, iskoláit dunántúli városokban végzi, a győri jogakadémián jurátus, 1823-ban tesz jogi államvizsgát és hamarosan bekapcsolódik Zala megye politikai életébe. Fiatal éveiben kezdődnek az ellentétek a napóleoni háborúk káoszából kilábaló bécsi uralkodói abszolutizmus, illetve az alkotmány -

és előjogai - védelmében el-lenszegülő magyar nemesség közt. Politikai nézeteit a tekintetes vármegye ellenzéki politikai légköre és bátyjának Antalnak szemlélete formálják. A 20-as évek közepétől, vagy tíz éven át a megyei politikában szerepel, fokozatosan emelkedik és 1833-ban - amikor képviselővé választják - már surrogátus alispán, Zala második legfontosabb közigazgatási tisztségét tölti be. Pestre kerülve bejut az országos politikába és annak négy évtizeden át

kiemelkedő szereplője, gyakran alakítója. A szerző alaposan és szemléletesen mutatja be a Bécs és a magyarság — amely alatt akkoriban főként a nemesség értendő — közti ellentéteket. Ezek lényege az, hogy a Metternich-rezsim az öszsbirodalom érdekeit féltve megnyirbálni igyekezett a magyar alkotmányt és korlátozni a magyarok politikai, gazdasági szerepét. Deák az alkotmányos sérelmeket orvosolni kívánó, egyúttal reformokat sürgető liberális irányzat híve kezdetől fogva, egyúttal megőrizve ősei hagyományos dinasztiahűségét is. Király Béla rengeteg adattal szemlélteti az ország akkori állapotait és betekintést nyújt az olvasónak a korabeli közjogi küzdelmekbe, a rendkívül bonyolult adminisztrációba, vázolja a liberális és a Béctől támogatott konzervatív erők küzdelmeit, ütköző nézeteit. Deák részt vesz Zala képviselőletében a 30-as és 40-es évek országgyűlésein, országos politikussá emelkedik, Kossuth és Széchenyi kibontakozó, elmélyülő vitáiban akkoriban még Kossuthot támogatja. Számos liberális reformtervezet szerzője, amelynek jó része elakad az udvar és a magyar főnemesség ellenállásán, bár több törvényt válik, mintegy előfutáraként a 48-as reformoknak. Megtudjuk a könyvből, hogy időközben, Bécs ellenállása dacára, kialakulásnak indul a magyar kapitalizmus, városiasodik az ország és szaporodik a magyarság száma.

Politikai tevékenységének alapos ismertetése mellett Király Béla módot talál arra, hogy emberi közelségbe hozza anekdótázó, pipázó, gazdálkodáshoz, személyi ügyei intézéséhez sosem értő, faragcsáló hőstét, aki a nagypolitikában, államférfiül magaslaton is végig megmarad zalai középnyemesnek. A hízásra hajlamos, kényelmet szerető, sosem nősülő, élénk tevékenységből olykor teljes passzivitásba süllyedő Deák egészen 1848 végéig a politika első vonalában szerepel, óvatosan ügyelve arra, hogy a reformtörekvésekkel egyidőben Magyarország — saját érdekében — megmaradjon a Habsburg birodalom kereteiben. Az udvar konzervatívizmusa azonban elkerülhetetlenül a magyar liberalizmus radikalizálódásához vezet. A 40-es évek végére elmélyülnek az ellentétek az alkotmánnyal, az ország gazdasági helyzetével, az iparfejlesztéssel, vámkérdésekkel, nemzetiségekkel, magyar hivatalos nyelvvel és más problémákkal kapcsolatban. Közben a liberális nemesi tábor is három részre oszlik. Deák — Kossuth emelkedésének is szerepe volt benne — a mérsékeltbb reformerek felé hajlik ekkor már. A párisi, bécsi forradalmat 1848-ban a pesti követi, a sok oldalról szorongatott uralkodó hozzájárul az "áprilisi törvényekhez", a jobbágyfelszabadításhoz, törvény előtti egyenlőséghez, független minisztériumhoz és a reformerek más követeléseire. Deák a

Batthyány kormányban igazságügyi tárcát vállal. Egyidőben megmozdulnak a nemzetiségek is, eleinte támogatva a magyarokat, majd — miután várakozásaik nem teljesülnek — elfordulva tőlük, Bécs mellé állva.

Deákat az események felgyorsuló sodra egyre inkább aggasztja. Egyetért az áprilisi törvényekkel, elsietett végrehajtásukkal, hiányosságokkal azonban nem. Erősen aggasztja a növekvő dinasztiaellenesség is.

1848 nyarán az olasz, cseh, osztrák megmozdulásokat leverik és Bécs megbánja a magyaroknak túlsietve adott engedelményeket. Szeptemberben betörnek az országba Jellasics bán horvátjai, a Batthyány-kormány — benne Deák — lemond, mert nem akar háborúzni az uralkodóval. Deák az Alsóház tagja marad. Miniszteri lemondásának hivatalos oka az, hogy a király nem rendeli vissza Jellasics — egyébként a honvédek által megvert — alakulatait. Az év végén Ferenc József lesz a király, de nem esküszik fel a magyar alkotmányra, ezért a magyar törvényhozás nem ismeri el. Deák is megszavazza ezt a döntést. Az egész országra kiterjed a háború, a helyzet súlyosra fordul. Windischgraetz főparancsnok feltétel nélküli megadást sürget a vele tárgyaló magyar küldöttséggel, amelyben Deák is helyet foglal. A tárgyalások meghiúsulnak a szorongatott kormány

és törvényhozás Pestről Debrecenbe menekül, Deák nem megy vele 1949 januárjában. Márciusban Ferenc József Olmützben hatályon kívül helyezi a magyar alkotmányt, erre a debreceni országgyűlés megfosztja trónjától. Deák ekkor már odahaza van Zalában, visszahúzódva az eseményektől, mert elhibázottnak tartja a trónfosztást és nem ért egyet Kossuth szerinte túlságosan radikális politikájával. A szabadságharcot leverik, 1849 decemberében Deák magatartását hadbíróóság vizsgálja, de pár hónap után elengedik: nem szavazta meg a trónfosztást.

A közügyektől azonban — bár hívják — 1854-ig, végleges Pestre költözéséig távol tartja magát.

Az abszolutista elnyomás éveiben hangoztatja: Bécs és a magyarság csak akkor békülhet össze, ha ez a kapcsolat az alkotmány betartásán, annak helyreállításán alapul, ez nem lehet uralkodói engedmény, kötelességről van szó. Amíg erre az idő, a feltételek megérnek, a nemzetnek passzív ellenállást kell tanusztania. 1859-ben a Bach-korszak végetér, Bécs enyhébb módszerekkel próbálkozik egy időre, a magyar arisztokraták konzervatív elemi egyezkedni próbálnak, de a megyékben növekszik az ellenzéki hangulat és Deák is hangoztatja: nem visszamenni 1848 elé! 1861-ben visszatér újra az abszolutizmus, az ellenálló törvényhozást felosztatják, az új kormányfő Schmerling folytatja Bach po-

litikáját, Magyarországot osztrák állami bürokrácia igazgatja. A növekvő külpolitikai problémák, főleg a porosz veszély Bécsset is elgondolkodtatja, most már jobban hajlana az egyezkedésre a magyarokkal. Deák még mindig nem akar tárgyalni, korainak tartja. 1865-ben a Schmerling-kormány lemond, összehívják a pesti törvényhozást, a Deák párt a választáson abszolút többséget szerez. Az 1866-os porosz-osztrák háború, a könnigrätzi vereség sieteti a megegyezés ügyét. Andrassy Gyula lesz a magyar miniszterelnök, megkoronázzák a királyt, megszületik az 1867-es Kiegyezés. Biztosítja Magyarország teljes egyenjogúságát, függetlenségét, létrejön a független kormány és törvényhozás, a közös minisztérium, röviden a dualista rendszer, benne rendeződik Magyarország és Horvátország viszonya.

A nemzetiségeket a Kiegyezés nem elégíti ki, hiszen polgárjogilag egyenlők lettek, de a remélt autonomia elmaradt. A különböző, 1867-68-as törvénycikkek közt szerepel a zsidók teljes egyenjogúsításáról szóló cikkely is. Megszületett a politikailag egységes és oszthatatlan magyar állam. Az előkészítés orosz-lánrésze Deák munkája volt. Szemben az emigrációban élő,

maximalista Kossuth-al, a közvélemény nagy többsége helyeselte a Kiegyezést. A szerző rámutat, a dualizmusnak nem volt alternatívája. Akkor, ennyi volt lehetséges. A dualista rendszer az osztrák és magyar burzsoázia, a gentry, a dinasztia, a katolikus egyház, a konzervatív arisztokrácia, a hadsereg és az állami bürokrácia koalícióján alapult.

A Kiegyezés után az akkor 65 éves Deák fokozatosan visszahúzódt a politika éléről, főként betegségére való tekintettel. Főfeladatát az elért eredmények konszolidálásában látta, azt szorgalmazta, hogy a formai liberalizmust valódi demokráciává alakítsák át. Rajta jórészt kívülálló okokból azonban a liberalizmus fokozatosan tért vesztett és a reakció kapott erőre. A 70-es évek elejére véget ért a Deák-érának nevezett korszak. Deák pártjának a Tisza Kálmán féle párttal történt fúziója után a liberális irányzat és Deák irányító szerepe is a múlté lett. Az 1875-ös választásokon még bekerül a törvényhozásba, de betegeskedik és 1876 február 24-én, csaknem 100 évvel ezelőtt, elhunyt a haza bölcse.

Kossuth és Deák későbbi ellentéteit a szerző abban látja, hogy Kossuth 1849, Deák pedig 1848 alapján állt, jól lehet mindketten egy liberális reformokon épülő, modern Magyarországot akartak. Deák a realitásokból indult ki és addig ment el, ameddig a re-

alítások engedték. Király Béla úgy látja — alighanem joggal —, hogy Deák politikája volt akkor az egyetlen, reális alternatíva, nevezetesen a dualizmus létrehozása. Király Béla Deák egész politikai szereplését és liberális, reformer magatartását összességében méltányolja a haza bölcsé szerepének értékelésében. Közjogi munkássága, humanista-liberális világnézete, reformtervei kétségtelesen megérdemlik a méltatást. Egy politikust azonban elsősorban mégiscsak az elért eredmények alapján kell történelmi mérlegre tenni. Ilyen mértékkel mérve úgy tűnik, hogy Deák munkásságára mégiscsak a Kiegyezés tette fel a koronát. Az természetesen más kérdés, okainak, következményeinek elemzése messze vezetne, hogy a Deákot követő politikus nemzedékek nem jól sáfárolták a haza bölcsének hagyatékával. Elsősorban a nemzetiségi probléma elmérgesedéséről van szó. Azóta is vitatott téma: mi lett volna a nemzetiségi kérdés helyes megoldása; hogy a magyarosítás helyébe adandó nemzetiségi au-

tonómia végső fokon nem azt eredményezte volna békésen, amit a világháború elvesztése hozott? Viatatható, hogy Deák humanista patriotizmusa gyógyír lett volna-e és vajon kifogta volna-e a szelet a kisebbségek növekvő nemzeti igényeinek vitorlaiból? Alighanem időt kellett volna nyerni, de kifutottunk az időből. A Deák-könyv summája az: a haza bölcsé valóban bölcsen, jól szolgálta a hazát. Bár a történelem nem ismétlődik, új keretben, hasonló helyzetek felmerülhetnek. A száz év előtti abszolutizmust aligha lehet a mai magyar állapotokhoz hasonlítani. A párhuzam azonban mégis kínálkozik. Deák-kaliberű államférfit manapság hiába keresünk Pesten. Ha mégis akadna ilyen, úgy Deák okos, óvatos, eredményes reálpolitikája lehetne számára a követendő példa.

Király Béla bőséges forrás-
anyagra támaszkodó munkája
segít elosztatni a Nyugaton
rólunk alkotott, gyakran le-
egyszerűsített és nem mindig
hízelgő képet. Javítja hírlunket
a világban.

Vass Vilmos

